

kort naar het werk *Foto's met gezag* van Ellen Tops. In dit werk onderzocht Tops priesterfoto's door middel van semiotische methoden. Met een isolering van foto's en het achterwege laten van begeleidende teksten, wilde Tops de waarde van fotografie als historische bron toetsen. Alhoewel dit een interessante benadering is, geeft Altena aan dat zij het beeldmateriaal in relatie tot de toenmalige culturele, politieke en sociale context wil bestuderen. Juist in dat element zit de kracht van Altena's onderzoek.

Evenals Burke in zijn werk *Eyewitnessing*, stelt Altena dat verschillende wetenschapsdisciplines nodig zijn om tot een beter inzicht te komen in de informatie die in fotomateriaal verscholen. Kunsthistorici, semiotici, literatuurwetenschappers, antropologen, onderzoekers van de visuele cultuur: allen zijn ze op hun eigen manier bezig om meer grip te krijgen op de informatie die er in beelden aanwezig zijn. Altena probeert vanuit deze disciplines bepaalde methoden te halen die bruikbaar zijn voor haar onderzoek. Hiertoe heeft ze een vijfstappenplan opgesteld waaraan elke foto is onderworpen. Allereerst beschrijft ze de elementen die op de foto te zien zijn. Vervolgens kijkt ze hoe de foto te plaatsen is in de toenmalige beeldcultuur en technische tradities. Bij de derde stap bekijkt ze de invloed die verschillende partijen kunnen uitoefenen bij de totstandkoming van het beeld om vervolgens in stap vier de informatie uit het beeld te vergelijken met de informatie uit tekstuele bronnen. Tenslotte plaatst Altena de afbeelding in een breder cultureel, politiek en sociaal kader.

Met deze methode biedt Altena een bruikbaar model dat ook voor toekomstig fotografisch onderzoek toepasbaar is. Daarmee is de studie niet alleen interessant voor historici die geïnteresseerd zijn in de sociale en economische geschiedenis, maar is het tevens een waardevolle bijdrage aan het debat over de rol van beeldmateriaal in de geschiedschrijving.

Martijn Kleppe

Erasmus Universiteit Rotterdam

Hans Verhage, *Katholieken, kerk en wereld. Roermond en Helmond in de lange negentiende eeuw*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam (Hilversum: Verloren, 2003)
310 p. ISBN 9065507426

Deze Amsterdamse verzuilingsstudie (als dissertatie verdedigd bij Hans Blom) bestudeert twee plaatsen die tamelijk homogeen katholiek zijn (voor circa 95 procent): Roermond en Helmond. Het onderscheid tussen 'oprechte' katholieken (confessioneel en doorgaans klerikaal ultramontaans) en liberale katholieken staat centraal. De eersten zijn maximaal gericht op de 'Kerk', de liberale katholieken meer op de 'Wereld'. Met de laatste term bedoelt de auteur alle instituties die buiten de kerk om waren georganiseerd, zoals de diverse burgerlijke overheden, openbare scholen, de niet-confessionele arbeidersbeweging, sociaal-culturele verenigingen en de media. De twee kampen moesten na pakweg 1850 wel met elkaar in botsing komen. Enerzijds was de 'Kerk', inmiddels ultramontaans en weer van bisschoppen voorzien, bezig met een 'kerstenings-offensief' en een herziening van haar positie binnen het algemeen optredende verzuilingsproces. Anderzijds waren aan de kant van de 'Wereld' zaken als modernisering, natievorming, secularisatie, liberalisme en socialisme, de arbeidersbeweging en de pers bezig om de lokale samenleving binnen te dringen. De auteur slaagt er op een uitnemende wijze in, het hierboven genoemde cluster van processen betreffende 'Kerk'

en ‘Wereld’ in onderlinge samenhang, bezien vanuit het proces van modernisering, gestalte te geven.

Ook het vervolg hierop is overzichtelijk en helder. Voor zowel Roermond als Helmond volgen uitvoerige beschrijvingen van de context van genoemde processen. Verder spitst de geschiedschrijving zich toe op een reeks losse conflicten. Hierbij laat de auteur J.A. Paredis in Roermond en J.W. van Wel in Helmond breed en saillant voor het voetlicht treden, waardoor de verhalen meer een geheel worden en de menselijke noot wordt versterkt. Paredis (1795-1886) was de eerste bisschop van het bisdom Roermond na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853. Aanvankelijk werkte hij in liberaal-katholieke sfeer schier moeiteloos samen met de hogere burgerij in Roermond. Later (na 1873) zag hij zich, zowel door de radicalisering van de liberalen als onder druk van katholieken vooral van buiten zijn bisdom, gedwongen zich politiek strijdbaar ultramontaans-confessioneel op te stellen. De katholieke Jos van Wel (1881-1957) was boekhouder, journalist, drankbestrijder, winkelier en tot 1909 hoofdredacteur van een plaatselijke krant. Hij was ook politicus: voorzitter van een kiesvereniging, gemeenteraadslid, wethouder van 1915-1935 en vanaf 1936 lid van het rechts-extremistische Zwarte Front. Hij figureerde in zijn woonplaats als tegenstander van conservatieve fabrikanten, oude elites en het strakke keurslijf van de kerkelijke overheid en als voorvechter van arbeidersbelangen. Samen met zijn ambities bracht dit hem in tal van conflicten. De auteur bestempelt hem als ‘burgerlijk-confessioneel’, dit wil zeggen: ‘oprecht’ katholiek en anti-socialistisch, maar niet bereid de leiding van de clerus klakkeloos te aanvaarden.

De auteur signaleert in beide gemeenten een overgangsproces, ook wel strategie-wijziging, van een kerk die staat voor de gehele samenleving (eenheid van ‘Kerk’ en ‘Wereld’) met de daarbij horende *integrale conflicten*, naar een kerk die het bestaan van anderen erkent en probeert, bij het baas zijn in eigen kring, het eigen terrein via *grensconflicten* maximaal op te rekken. Hij formuleert dit patroon schematisch als een beweging: ‘van het geheel (het integrale conflict) via een deel (het grensconflict) naar het geheel in eigen kring (respectievelijk de verzuiling en het ultramontanisme)’. Hiermee is feitelijk al de koppeling tussen lokaal conflict en het landelijke verzuilingsproces, met toevoeging van de nodige kanttekeningen, door de auteur aangebracht.

Deze conclusie is voor wat Roermond betreft degelijk onderbouwd, maar in mijn ogen niet voor Helmond. Het onderzoek en de auteur lijken hier slachtoffers te worden van een riskante diachrone vergelijking van ook nog twee zeer van elkaar afwijkende stadjes met bovendien een staatsrechtelijk totaal verschillend verleden. Dit laatste drukte een zwaar stempel zowel op de aard van de positie van de katholieken in dat verleden als op de reactie daarop later in de lange negentiende eeuw. Zijn onderzoek naar conflicten in Helmond begint op het tijdstip, dat in oostelijk Noord-Brabant de vrijwel totale overwinning van een inmiddels klerikaal-confessionele katholieke kerk een feit was. Eerder had een katholieke beheersing van ‘het geheel’ nooit bestaan. Dit wordt ook door de schrijver gesignaleerd, maar ten onrechte terzijde geschoven.

In 1917/18 speelde in Helmond de *HB*-kwestie, waarbij de clerus trachtte te verhinderen dat de bestaande openbare driejarige school werd omgezet in een vijfjarige, om aldus de concurrentie hiervan voor de eigen nog op te richten *HB* uit te schakelen. De kwestie speelt een hoofdrol in de onderhavige studie. De auteur ziet in de negatieve uitkomst voor de kerk het opruimen van ‘de laatste sporen van de aanspraken van clerus en elite op het “algemeen belang”’, waarbij nog ‘elementen van het integrale conflict zichtbaar zijn’. Je zou de kwestie beter kunnen typeren als een in eerste instantie

integraal conflict voortvloeiend uit de arrogantie van de leiding van de kerk, die zich lokaal na een fase van emancipatie vrijwel volledig meester had kunnen maken van de samenleving. Hierbij overspeelde deze haar hand, omdat op nationaal niveau haar streven op zware weerstand stuitte. Burgemeester en Wethouders, 'echte' katholieken, konden als burgerlijke overheid nauwelijks anders dan de onredelijke eis van de clerus – geen goed middelbaar onderwijs voor andersdenkenden tenzij katholiek onderwijs – terzijde te schuiven.

De positie van Jos van Wel en zijn strijd tegen de clerus lijken meer een randverschijnsel dan symptomatisch voor de ontwikkelingen in Helmond. Hoewel als 'burgerlijk-confessioneel' niet enig in zijn soort, komt hij na het verlies van zijn wethouderschap als eenling, maar wederom niet als enige, bij een rechts-extremistische club terecht. Ofschoon hij in Helmond wethouder kon worden door zich op te werpen als belangenbehartiger van de arbeiders en zich langdurig als zodanig kon handhaven, kan hij onmogelijk als representant van een grotere groep in het verzuilingsproces gezien worden. Kortom, van de verzuiling in Noord-Brabant levert dit een onjuist beeld op.

Het doel van deze studie is het onderbelicht zijn van het verzuilingsproces in het katholieke zuiden binnen het Amsterdamse verzuilingsproject op te heffen. De auteur levert een theoretisch goed onderbouwde, helder gestructureerde en fraai geschreven verzuilingsstudie. Hierin worden de ontwikkelingen zowel in het algemeen als die in Limburg zeer inzichtelijk gemaakt. Wat Noord-Brabant betreft is de auteur minder succesvol.

Gerard Trienekens
Universiteit Utrecht

Hugo van Dam en Frida de Jong, *Geboeid door straling en strategie* (Zutphen: Walburg Pers, 2003) 144 p. ISBN 9057302322

Op 24 april 2003 vierde het Interfacultair Reactor Instituut (IRI) in Delft haar 40-jarig bestaan. Hugo van Dam en Frida de Jong beschrijven in *Geboeid door straling en strategie* op een onderhoudende wijze de ontwikkeling die het instituut in die jaren heeft doorgemaakt. Het boek opent met de meest cruciale aantekening uit de geschiedenis van het instituut. Op 24 april 1963 noteerde de operator van de reactor: 'Reactor is nu kritisch', met andere woorden, dankzij de inspanning van de vele medewerkers kon de reactor in gebruik worden genomen. Van Dam en De Jong laten duidelijk blijken dat het voor de betrokkenen een emotioneel moment was – vele jaren van intensieve voorbereidingen lagen achter de rug en een voor de fysici interessante toekomst lag open.

Het boek kent niet een chronologische, maar thematische opbouw. De auteurs besteden aandacht aan het onderzoek dat op het IRI is uitgevoerd op het terrein van de chemie en de fysica; ze gaan uitgebreid in op het wetenschapsbeleid en hebben ook oog voor het onderwijs. Naast de 'inhoudelijke' kant van het instituut wordt de lezer ingewijd in de bestuurlijke en strategische perikelen van veertig jaar stralingsonderzoek. Wie toch een chronologisch houvast wil, doet er goed aan te beginnen bij de epiloog. Daarin geven de auteurs een indeling in vier periodes die de ontwikkelingen van het IRI dekken. In de aanloopfase van 1957-1969 was de organisatie nog niet heel groot, maar het wetenschappelijk enthousiasme des te groter. Tal van ideeën en initiatieven